

^ flkykyh cky; kaeao.kz , oaloj dk ryukRed v/; ; u **

jtuh izdk'k l kyadh

I kjlak %

0; tu /ofu; k; os gdf tuds mPpkj .k eafudyus okyh ok; q dks Li 'kz ?k'kz k; ; k : dkoV dk l keuk djuk i M-rk g& og eqk l sfdl h u fdl h LFku ij jkdj fudkyh tkrh g& fgluh ds 0; atu mPpkj .k LFku vFKkz eqk ds ft l LFku ij : dkoV ; k Li 'kz gkus ij 0; atu dk : lk curk g& flkykyh ea vuqkfl d m"e vks l a q r 0; atuks dk vllko g& ikp vuqkfl d 0; atuks ea l s "¥" dk iz xs bl ea ugha gsrk g& flkykyh ea u] .k vks e rhu /ofu; k; ipfyr g& ik-r vks vihlak dky ea e vks .k ds vfrfjDr 'ksh vuqkfl dls dk vllko FkA dkaykrj ea ; s /ofu; k; flkykyh ea iz q r gkus yxh g& flkykyh ea m"e 0; atu /ofu; ka ea l s doy "¥" dk iz xs fd; k tkrk g& "¥" vks "¥" /ofu; ka dk foyki u "¥" ea gls tkrk g&

dfh 'kn & mji k flkykyh] <ki yk flkykyh] /ofu] Loj] o.kz 0; tu vkfna

ilrolok

o.kz ml ey /ofu dks dgrs g& ftl dk [k.M u gks t\$ &v] b] o] p] d] bR; kfbA 'i kuh* 'kn dh nls /ofu; k; g& 'ik' vks 'uh' A buds Hkh pkj [k.M g& i \$vk] u \$bA bl ds ckn bu pkj /ofu; ka ds VpM\$-ugha fd; s tk l drs g& bl fy, ; s ey /ofu; k; o.kz ; k v[k] g& l fki e] o.kz og Nk\$ h l s Nk\$ h /ofu g& tks dku dk fo"k; g& vks ftl ds VpM\$-ugha fd; s tk l drs g& o.kz gekjh mPpfjr Hkk"kk ; k ok.kh dh l cl s Nk\$ h bdkbz g& blgha bdkb; ka dks feyk dj 'kn l ey vks okD; ka dh jpuk gsrh g& Li"V g\$ fd o.kz vks mPpkj .k dk cMk gh xgjk l ak g& , d dks nlr js l s vyx ugha fd; k tk l drkA eyr% fgluh ds l eku gh flkykyh ea o.kz g& o.kz ds mPpkj .k l ey dks 'o.kzkyk* dgrs g&

Loj & v] vk] b] m] A] ,] , \$ vks vks % flkykyh ckyh Hkh ^_* dk iz xs ugha gsrk g& %

Loj mu o.kz dks dgrs g& ftudk mPpkj .k fcuk vojksk vFkok ck/kk ds gsrk g& buds mPpkj .k eafdl h nlr js o.kz dh l gk; rk ugha yh tkrh g& ; s l Hkh Lor= g\$ buds mPpkj .k ea Hkrj l s vkbz g& ok; qeqk l s fckk : i l s fudyrh g& l kekl; r% bl ds mPpkj .k ea dB] rkyh dk iz xs gsrk g& tHk] gkBa dk ugha ij m]A] ds mPpkj .k ea gkBa dk iz xs gsrk g& flkykyh ea Loj o.kz dh l f; k nl g& ftl dk oxtbj .k bl izdkj g&

alo & Loj & v] b] m
nh?kz Loj & vk] b] A]
l a q r Loj & ,] , \$ vks vks

fllkykyh ds âLo Loj __ dk mi ; kx ughagkrk gÅ
 fllkykyh eamPpkj.k dh nfv I sLoj dls ikp oxkã ea foHkkftr fd; k tk I drk gS &
 ey Loj & v] vk] b] b] m] Å] ,] ,] v] v] v] v]
 vuukfl d Loj & v] vk] vk] m] Å] dk iz kx ughagkrk gÅ
 âLo Loj & vW
 i'p nh?kz Loj & b] v-] vk-] , -] Å
 I q P r Loj & vkv] v,] vk,] mm] vksv] vksv] mvk] mb] mv] bb] , ,

fllkykyh eanh?kz ^k* dk mPpkj.k v.. gkrk gS tS s &

mj i k fllkykyh	<ki yk fllkykyh	fglhh
nkth	nknk] HkkbZ	fi rk
HkkbZ	HkS k	cMk HkkbZ

b]bZ &

^b*^bZ nh?kz I ðr vxz Loj gÅ bl ds mPpkj.k ea thk vk] rkyqdse/; cgr de varj jg tkrk gÅ

b&nh?kz &

mj i k fllkykyh	<ki yk fllkykyh	fglhh
b]/Mk	b/	b/
uh	ubZ	ugha

^bZ âLo &

mj i k fllkykyh	<ki yk fllkykyh	fglhh
fjr	fjr	fjfr
bMhd	Nk/h	Nk/h

Å] m &

^Å* I ðr nh?kz Loj gÅ bl ds mPpkj.k ea Hk ftâk vk] rkyqdse/; de varj jg tkrk gS fdarqftâk dk
 i'p Hkx mBdj dkey rkyqdk Li 'kz dj bl dk mRiknu djrk gÅ gkB orkdj fLFkr eajgrs gÅ

^ Å * nh?kz &

mj i k fllkykyh	<ki yk fllkykyh	fglhh
ÅB.kq	ÅB.kks	mBuk
ÅVMks	ÅVMks	Åv
: Vq	jks/k-	jks/h

m&âLo &

mj i k fllkykyh	<ki yk fllkykyh	fglhh
yqMks	I kMk	I kMk
I q Mks	I q Mks	I q Mk

,] ,s&

^, ^ v/kz I ðr nh?kz vxz Loj gS bl ds mPpkj.k ea thk dk mfPpr Hkx ey Loj dh vi{kk rfud ihNs dks jgrk gS vk]
 gkB Qs jgrs gS tS &

mj i k fllkykyh	<ki yk fllkykyh	fglhh
djyk	djyk	djyk
, [kyh	, dsh	vdsh

^, S&

âLoPpkj ^, S vFkz I ðr âLoPpkj gÅ ftuds mPpkj.k ea eeg vk/kk [kyrk gS tS s &

mj i k fllkykyh	<ki yk fllkykyh	fglhh
Ns	NS	gÅ
dY; k	dGk	dYk

vk]vkS&

fllkykyh ea ^vk] v/kz I ðr nh?kz i'p Loj gÅ bl ds mPpkj.k ea vkSB orkdj gk tkrsgÅ fllkykyh ea bl dk nks
 izkj I smPpkj.k fd; k tk I drk gÅ

vk&nh?kz

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
/kkn yh	/kkn yh	/kuttk
lkk& kq	i & kks	i & kk

^vkš áLo Loj

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
[kknks	[kk; ks	[kk; k
i gyks	lk; yks	i gyk

vutokj &

fkykyh ea fglhh ds l eku gh vutokj dk iz kx gkrk gš bl ea mPpkj .k ea ukd l s vf/kd l klt fudyrh gš
rFkk egg l s deA tš s &

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
vk&lks	v&lks	v . Mk
bat . k	bat . k	bat u
vknGk	vknGks	vdkk
manjks	manjks	pagk
ohn	bn	bny

vuukfl d ds mPpkj .k ea fkykyh ea fgnh ds l eku gh ukd l scgr de l klt fudyrh vkš egg l s vf/kd tš s &

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
vkx . kks	vkx . kks	vkxu
vkq Mlt	vkq Mlt	vkq

l a q r Loj &nks Lojks ds ; kx dks l a q r Loj dgkwtkrk gš tš s &

vkj v &

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
>kM+	>kM+	o{k
gkr	gkr	gkFk
[kk l Mlt	[kk l Mlt	turs

v] , &

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
i gy	lk; ys	i gys

vkj , &

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
tkl s	tk; x-	tk; xk
[kk . ks	[kk . k-	[kkus
Tkk . ks	tk . k-	tkus

m] bZ&

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
mbZ	mbZ	, d i dkj /ofu
dclMlt	dclMlt	eqhZ
ch/h	ch/h	fxygjh

m] m &

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
Qxq	Qxks	xqckj k
Mb/q	Hkq Mks	Hkq/Vk

vkš v &

mj i k fkykyh	<ki yk fkykyh	fglhh
----------------------	-------------------------	--------------

Nkø
vkk&. kh

No
vkk&. kh

N%
I kMh

m] vk &
mj i k fkykyh
epk
clp/koq
/kpkMks

<ki yk fkykyh
eGk
clp/koqs
/kpkMks

fglnh
ey/h
clqB j kxh
/kq/kj

m] bZ &
mj i k fkykyh
i qNu
mBhu

<ki yk fkykyh
i qNu
mBhu

fglnh
i qNdj
mBdj

m] v &
mj i k fkykyh
Hkqlyk
clqjk
clqk
nq

<ki yk fkykyh
Hkqlyk
clqjk
clqk
nq

fglnh
Hkqfks
clqrs
clqk\
nks

,j , &
mj i k fkykyh
i gys
[ky .ks

<ki yk fkykyh
lk; ys
[ky .k

fglnh
i gys
[kyus

fkykyh Loj pkj i dklj ds gkrs gš tš s &

I ør &

fkykyh ds I ør Loj gš ftlga nks Hkxks eafokDr fd; k x; k gš & vxz vks i'pA bl ea e/; I ør Loj ugha feyrs gš tš s &

vxz
bj b] b

e/;
&&&

i'p
A] m] m;

v/lø I ør &

fkykyh ea v/lø ør Loj Hk feyrs gš ftlga vxz i'p Hkx eafokDr fd; k x; k gš tš s &

vxz
,

e/;
&&&

i'p
vš vW

foør &

fkykyh ea døy i'p foør Loj gh feyrk gš tš s &

vxz
&&&

e/;
&&&

i'p
vk

v/lø foør &

fkykyh ds v/lø foør Loj ea vxš e/;] vks i'p feyrs gš tš s &

vxz
, W

e/;
v

i'p
vW vkW

fglnh ds i'p fyr eku Loj ks dk ngyukRed v/; ; u fkykyh ds l kfk fuEu i dklj l sfd; k tk l drk gš tš s &

fglnh dseku Loj				fkykyh dseku Loj			
	vxz	e/;	i'p		vxz	e/;	i'p
I ør	bZ	&	A	Løør	b]b]bW	&	A]m]mW
v/lø I ør	,	&	vks	v/lø I ør	, s	&	vW
v/lø foør	, j	&	vks	v/lø foør	, W	v	vW vkW
foør	V	&	vk	Foør	&	&	Vk

0; āu o.k& os o.k tks Lojka dh l gk; rk l smPpkj r gkrs gā 0; ātu dgkyrs gā buds mPpkj .k ea ok; qfuckzk xfr l s u tkdj dgta u dgta : dkoV dk f'kdj gksh gā ml : dkoV ds gvus ij 0; ātu dk mPpkj .k gksh gā gj 0; ātu ds mPpkj .k ea v dh /ofu fNih gksh gā fhkykyh ea Hkh fgluh ds l eku gh 0; ātu o.k dk iz kx fd; k tkrk gā tš s & d% d\$ v] [k% d\$ vA

Li 'kz 0; āu&

os o.k ftudk mPpkj .k dB] rkyj eā k nā o vksB LFkku ds 'Li 'kz l s gksh gā blga oxh; 0; ātu ds uke l s Hkh tkuk tkrk gā Li 'kz 0; ātu ds ikp oxz gā iR; ād oxz ea ikp 0; tū gā iR; ād oxz dk uke oxz ds igys v[kj ds vk/kkj ij j [kk x; k gā bl h dkj .k l sbudh l ē; k i Pphl Bgjr h gā

fhkykyh dh 0; āu /ofu; k &

0; tū /ofu; k os gā ftuds mPpkj .k ea fudyus oky ok; q dks Li 'kz ?k'kz k] ; k : dkoV dk l keuk djuk i Mf k gā og e[k l sfd l h u fd l h LFkku ij jkdj fudkyh tkrh gā fgluh ds 0; ātu mPpkj .k LFkku vFkkz e[k ds ft l LFkku ij : dkoV ; k Li 'kz gkus ij 0; ātu dk : lk curk gā fhkykyh ea vuqkfl d m"e v[š l ā p r 0; ātuks dk vHkko gā ikp vuqkfl d 0; ātuks ea l s "¥" dk iz kx bl ea ugha gksh gā fhkykyh ea u] .k v[š e rhu /ofu; k i p f yr gā ik-r v[š viHkak dky ea e v[š .k ds vfrfjDr 'kSk vuqkfl dks dk vHkko FkA dkaykrj ea ; s /ofu; k fhkykyh ea iz p r gkus yxh gā fhkykyh ea m"e 0; ātu /ofu; k ea ea l s dōy "l" * dk iz kx fd; k tkrk gā "k" v[š "k" /ofu; k ā dk foyki u "l" * ea gks tkrk gā

fhkykyh 0; āu /ofu; k &

Li ; l & d] [k] x] ?k] V] B] M] <] r] Fk] n] /k] i] Q] c] HkA
 Li ; l i k'kz & p] N] t] > A
 vuqkfl d & .k] u] eA
 vUrLFk & ;] j] y] o] MA
 m"e & l] g] %k] "k /ofu dk foyki u l eagkrk gā ½
 fhkykyh ea ¥-vuqkfl d /ofu ugha ikbz tkrh gā
 m"e oxz & 'k] "k ds LFkku ij l dk iz kx gksh gā

fhkykyh /ofu; k d k oxh l j .k &

rāh; iz Ru dsvk Wj ij bl dsnkoxz gS&

?kSk & bl ds l eLr Loj r rh; ;] p r f k z , oa i pe ds oxz ds gā vFkkz-x] ?k] M] t]
 >] %i k l r] ¥½ M] <] .k] n] /k] u] c] Hk] e] v[š ;] j] y] o] gA
 v?kSk & bl ds l eLr Loj i fke v[š f} rh; oxz ds gā d] [k] p] N] V] B] r] Q] l

ik. Ro dsvk Wj ij& ik. Ro dh nf"V l s Loj k dsnkHk gS&

vYi ik.k & d] x] p] t] V] M] .k] r] n] u] i] c] e] ;] j] y] o] A
 egki k.k & [k] ?k] N] >] B] <] Fk] /k] Q] Hk] l] gA

fhkykyh 0; āu &

vkH; k r j iz Ru v[š mPpkj .k LFkku ds vuq k j fhkykyh 0; ātuks d k oxh l j .k bl i d l j g&

vkH; k r j iz Ru ds vuq k j					mPpkj .k LFkku ds vuq k j				
	}; kSV	nR; kbB	nUR; eyh;	oRL; l	eyh; ; d B k j ½	rky0; dkey rkyq	dB; %	ftOgk eyh;	Loj ; ā= e[k h
	f	"	...	†	‡	^	%	S	<

Li 'kz vYi i.k.k	lk] c	&	n] r	&	V] M	&	d]x	d	&
Li 'kz egki.k.k	Q] Hk	Q	/k] Fk	&	B] <	&	[k ?k	&	&
Li 'kz I ak"khz egki.k.k	&	&	&	&	&	N] t	&	&	&
I ak"khz vYi i.k.k	&	Ok	L	Lk] t	&	&	&	Xk	g
Lak"khz egki.k.k	&	Q	&	&	&	L	&	[k	g%½
vuqkuf] d vYi i.k.k	e	&	&	u	&	&	&	&	&
vuqkuf] d egki.k.k	Eg	&	&	ll	&	&	&	&	&
lkf'od vYi i.k.k	&	&	&	y	&	&	&	&	&
ikf'od egki.k.k	&	&	&	&	&	&	&	&	&
yqBr vYi i.k.k	&	&	&	j	&	&	&	&	&
yqBr egki.k.k	&	&	&	&	&	&	&	&	;
mRr{kr vYi i.k.k	&	&	&	&	M	&	&	&	&
mRr{kr egki.k.k	&	&	&	&	<	&	&	&	&
vFkLoj	0	&	&	&	&	;	0	&	&

fikykyh eamPpkj.k dh n"V I soxihj.k &

f-d.B; & ftudk mPpkj.k d.B l s gkrk gš mlga dBæ 0; atu dgkwtkrk gÅ buds mPpkj.k ds l e; thhk dk fi Nyk Hkx dkey rkyqdk Li 'kz djrk gš tš s & d] [k] x] ?kA

„-rklW; & ftudk mPpkj.k rkyq l s gkrk gš os rky0; dgykrs gÅ buds mPpkj.k ds l e; thhk dk vxyk Hkx dBk rkyqdk Li 'kz djrk gš tš s & p] N] t] >]A

...eikW; & ftudk mPpkj.k eajk l s gkrk gš mlga eikW; 0; atu dgrs gÅ bu o.kkš ds mPpkj.k ds l e; ftak dBk rkyqdsfi Nys Hkx vFkkr-eajk dk Li 'kz djrh gš tš s & V] B] M] <] .k] j] ; A

t-orL;Z & ftl /ofu dk mPpkj.k orLl Z l s gkrk gÅ ; kuh thhk dh ukd rkyq ds vñre Hkx vjš Åij ds el wka dk Li 'kz djrh gÅ orLk;Z dk eryc gh el wka gkrk gš tš s & á] t] v} l A

t-nlR; & ftu 0; atuks dk mPpkj.k nkr l s gks vFkkr ftuds mPpkj.k ds l e; thhk dh ukd nkr is dh Åijh iñDr dk Li 'kz djrh gš tš s & r] Fk] n] y] l] vkfnA

~vksB; & os o.kz ftudk mPpkj.k vksB; dh l gk; rk l s mRiUu gkrk gÅ bu o.kkš ds mPpkj.k l e; ea vksB ij Li j Li 'kz djrs gÅ eaj ea thhk fu'psV iMh jgrh gš tš s & i] Q] c] Hk] rFkk EgA

%nlrksV; & ,š so.kz ftudk mPpkj.k nkr o vksB nksula l s gkrk gš mlga nlrksB; 0; atu Hkx dgrs gš tš s & M] <]A

Š-vlr%Fk & os o.kz tks dHkh Loj ds l eku rks dHkh 0; atu dh rjg cksys tkrs gš mlga vlr%Fk ; k v/Loj dgrs gš tš s & ;] j] y] o]A

<vuqkfl d &

ftuds mPPkj .k l e; ea ok; qe[k o ukfl dk l s ckgj fudyrh gñ mlga vuqkfl d 0; atu dgrs gñ t\$ & M] .k] u] e] vkfnA

0; ãu	&	
doxl	&	d] [k] x] ?k] MA
poxl	&	p] N] t] >] ¥¼ fhkykyh ea ¥ dk iz ksx ughagkrk gð½
Voxl	&	V] B] M] <] .kA
roxl	&	r] Fk] n] /k] uA
ioxl	&	i] Q] c] Hk] eA
vÙr%Fk	&	;] j] y] oA
Å"e	&	'k] "k] l] g]¼ fhkykyh ea 'k]"k dsLFkku ij l dk iz ksx gkrk gð½
l a Ør 0; tau	&	{k]K]JA
f}xqk 0; atu	&	³] <A

l ãhZ%l ãfhZ- ykd uk; d @uk; dk, W

- 1- MKW ds, l - l ksyadh] 'kkI - egkfo | ky;] l ãkok ftyk cMøkuh e-izA
- 2- MKW l rjk l ksyadh] 'kkI - egkfo | ky;] l ãkok ftyk cMøkuh e-izA
- 3- deyh ekjs xte i katfj; k] rgl hy l ãkok ftyk cMøkuh e-izA
- 4- çd rh okLdys xte i kMY; k] rgl hy l ãkok ftyk cMøkuh e-izA
- 5- t; iky xMkys xte ukxyokMh] rgl hy jktij ftyk cMøkuh e-izA
- 6- v'kkç okLdys xte okD; k] rgl hy l ãkok ftyk cMøkuh e-izA
- 7- /kjefl g okLdys xte okD; k] rgl hy l ãkok ftyk cMøkuh e-izA
- 8- : [kek ekjs xte pkVyh] rgl hy fuokyh ftyk cMøkuh e-izA